

חמץ ומצה

איסור אכילת חמץ ומצות אכילת מצה בפסח – ירדו כרוכים מן השמים.

על מצות השבתתם של החמץ והשאור, על איסור המצאם ברשות ישראל ואיסור אכילת החמץ בחג-הפסח, וכן על מצות אכילת מצה בפסח, שמירתה ושימורה לשם מצוה, ואכילתה, בלילה הראשון חובה וכל שבעת הימים רשות, – נצטוינו עוד לפני יציאת מצרים, בפרשת – "החודש הזה לכם" – יחד עם מצות קרבן-הפסח. חזרנו ונצטוינו עליהם לאתר היציאה – לדורות, בפרשת "זאת חוקת הפסח" ובפרשת "קדש לי כל בכור", שגם היא כוללת איסור אכילת חמץ ומצות אכילת מצה יחדיו.

לשון הכתובים מראה עד כמה כרוכים הדברים זה בזה. כמו שנאמר: "מצות יאכל את שבעת הימים, ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור בכל גבולך", ודרשו חז"ל: "את" לרבות איסור חמץ שבארבעה עשר לניסן משש שעות ולמעלה (מכילתא).

כריכתם של איסור החמץ ומצות המצה יחדיו, אומרת דרשני. כמו-כן – גם קישורה של המצוה של עשית הפסח – לדורות, עם כניסתם של ישראל לארץ-ישראל, כמו שנאמר בפרשת "קדש": "והיה כי יביאך ד' אל ארץ הכנעני והחתי והאמורי והחוי והיבوسی אשר נשבע לאבותיך לתת לך, ארץ זבת חלב ודבש, ועבדת את העבודה הזאת בחודש הזה" – גם הוא קישור – רב משמעות פנימית ועמוקה. זאת ועוד: גם ענין הטעמים שנשנו במשנתו של רבן גמליאל, ששייכים לכאורה, כולם, לאחר מעשה ליל ט"ו בניסן במצרים – הן ענין "הפסיחה על בתי ישראל" – כיסוד למצות קרבן הפסח ואכילתו, והן ענין "הבצק של אבותינו שלא הספיק להחמיץ, עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם", וגם ענין "המרור שאנו אוכלים, על שום שמררו המצרים את חיי אבותנו במצרים" וכו' – כולם שייכים למעשים שהיו ולדברים שארעו בקשר לסבל אבותינו, לפני הגאולה ובזמן הגאולה. אכן, מפורש בתורה, כי לפני נס הפסיחה על בתי-אבותינו שבמצרים – כבר נצטוינו מן השמים על זביחת הפסח, אכילתו ושימת דמו על המשקוף ועל שתי המזוזות. גם ענין המרור הוזכר בתורה לענין אכילת הפסח "צלי אש על מצות ומרורים" – בטרם מעשה היציאה ממצרים. הרי, נמצינו למדים מן הפסוק "ואמרתם זבח פסח" – בטרם המעשה, והצווי על-ענין המצות ואיסור החמץ, גם כן לפני המעשה – שבשורת הגאולה מעבדות לחרות, זכירתה והארועים

שנתלו אליה: הפסח, ואפית הלחם עוגות-מצות משום שלא הספיק הבצק להחמיץ עד שנגלה ה' על אבותנו וגאלם – וכן גם ענין המרור כזכר למרירות השעבוד, וכתבלין לגאולה – כולם כולם, על אמונת אבותינו באו ללמד, שבשביל האמונה שהאמינו והנכונות לקיים המצוות שנצטוו, עד כדי מסירות נפש – זכו לצאת ממצרים.

ללמדנו כי, קורא-הדורות מראש, צפה מראשית-אחרית, וצוה על הפסח – למען יפסח, ועל המצה – שתאכל לדור ולדורות, כי צפה וידע מראש כי מתצות ליל ט"ו ועד עצם-היום שלמחרת, לא יניחום המצרים להשהות בצקם כדי שיעור עשיתו חמץ. אף "שיירי מצות ומרור" יוליכו יוצאי-מצרים, צרורים על שכמם מתוך חיבת המצוות. כמדרש רבותינו במכילתא: "משארותם צרורות בשמלותם על שכמם – שיירי מצה ומרור וכו', וכי לא היתה שם בהמה? אלא שהיו מחבבין את המצוות".

הרי, שמצות המצה ואיסור החמץ – הם שני צדדים של אותה מטבע.

תהליך הנס, שראשיתו בשחיטת תועבת מצרים לעיניהם, ולא היה בכחם למחות, והמשכו בפסיחה על דלתות בני-ישראל בעת מכת בכורות, שהביאה לגרושם של בני-ישראל מהר מן הארץ, הוא אשר יצר את **איסור החמץ**, המסמל את החשש מפני **השהית התהליך של השחרור וסכנת החמצתו**. הוא אשר יצר את מצות המצה, שהיא סמל לזריזות ולמהירות, תכונות-יסוד הכרחיות אצל משה רבנו המנהיג – ועמו, היוצאים לדרך **ביד רמה**. "בעצם היום הזה". אז ארעה הקנאת התואר "צבאות ד'" לבני ישראל. שהלא: **מבחנו של כל צבא בזריזות ומהירות פעולתו, ובאפקטיביות והלוגיסטיקה של אספקת מזונו – "בשעת חרום וחפזון"**. זהו טעמם הפנימי והעמוק של מצוות הפסח – לשעה בפסח מצרים, ולדורות – עד ימי הגאולה האחרונה.

לכן, קשור קרבן-הפסח עם איסור החמץ לדורות – כמה שנאמר: "לא תשחט על חמץ דם זבחי", פרשו רבותינו: לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים – מכאן לחמץ בארבעה עשר משש שעות ומעלה שהוא אסור (פסחים ה' א'). – ולכן, מכאן, היסוד למצות ביעור-חמץ בערב-פסח מן התורה (ירושלמי פסחים פ"א מ"א) ולשון הגמ' בפסחים ה': "דהא איתקש השבתת שאור לאכילת חמץ ואכילת חמץ לאכילת מצוה וכו'" מורה, על המשמעות הפנימית של הקשר בין חמץ למצה. הקבילה תורה – את השבתת שאור לאכילת חמץ, ואת אכילת חמץ לאכילה מצה. זה מול זה עשה האלקים – וכתוב במצה – "בראשון בארבעה עשר יום לחודש בערב תאכלו מצות" (שמות י"ב י"ח) ובאיסור חמץ ושאור נאמר: "אך ביום הראשון תשביתו שאור" – והראשון זה י"ד – וחל בערב, בחלקו השני של יום, בלילה לגבי מצה – ובין הערביים סמוך ללילה ו"אך חילק", מחציתו של יום דאורייתא ומחציתו מותרת. זאת ועוד: כתוב בתורה: "כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות" (שמות י"ב כ') דרשו רבותינו לענין חיוב נשים במצוות היום: כל שישנו בכל תאכל חמץ ישנו באכילת מצה – (פסחים מ"ג ב'). עוד דרשו בענין מקבילה זו – בענין מהות החמץ והגדרתו ומהות המצה והגדרתה: "**בדברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה** (פסחים ל"ה). הרי נמצינו למדים, איסור החמץ ומצות אכילת המצה קשורים ואחוזים זה בזה כאש בוערת.

דבר זה בא ללמדנו על המשמעות הפנימית של מצוות הפסח, הקשורות ואחוזות זו בזו. כמו ביציאת מצרים, יש לפנינו תהליך, המתחיל מביעור החמץ, ואח"כ, משנעשתה מצוה זו ביום, בא המשכה על הסדר: תאפו מצות, ותביאו הקרבן לבית-המקדש – כמובן, עם כל פרטי ההוראות השונות הקשורות בכך.

הרי, איסור החמץ ומצות השבתתו הקרבת הפסח, אכילת המצה עם הפסח ועם המרור. והסיפור ביציאת מצרים – תהליך מסודר הוא. במדרגות הקשורות זו בזו ועולות למעלה – למעלה, להביא לשמחת הגאולה לדור ולדורות.

עיון בדיני השבתה ואיסור חמץ בפסח

איסור החמץ בפסח, הוא מיוחד מכל איסורי הנאה שנצטוינו עליהם מן-התורה, שלא זו בלבד שנאסרה עלינו אכילתו והנאתו וכן ראייתו והמצאו בתוכנו – אלא – שתקנו חכמים לו סדרי הרחקה וביעור, עוד לפני זמן איסורו – שיש בהם אפילו כדי לבטל אפשרות של קיום מצות העשה של "תשביתו", בזמנה, בשלמות קיום המצוה.

על המיוחד שבאיסור-חמץ, שהוא אשר הביא את חז"ל לתקן את ענין הבדיקה וההרחקה, וגם לסדר את הביטול לפני זמן האיסור ממש (מדאוריתא), שהוא ערב-פסח מחצות היום ואילך – (בלשון חז"ל: "מסוף השעה הששית ואילך"), כבר עמדו בהרחבה רבותינו הראשונים והאחרונים.

נזכיר להלן עקרי הדברים:

רש"י בריש פסחים בד"ה בודקין כותב: "שלא לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא". משמעות דבריו – שבגלל האיסור המיוחד של "בל יראה ובל ימצא", הצריכו חכמים בדיקה. התוסי' בשם ר"י מקשים: כיון דצריך ביטול, כדאמר בגמ' (פסחים ו') הבודק צריך שיבטל, ומדאוריתא בביטול בעלמא סגי, אמאי הצריכו חכמים בדיקה כלל. "הר"י מתרץ שני תרוצים: א) "דאע"ג דסגי בביטול בעלמא, החמירו חכמים – לבדוק חמץ ולבער – שלא יבוא לאכלו", ומביא ראיה מדברי רבא שם ו', ב, דבעי: "ככר בשמי קורה – צריך סולם להורידה או אין צריך, מי אמרינן כולי האי לא אטריחוהו רבנן וכו' או דילמא זימנין דנפל ואתי למיכלה" (ז"א שתקנת חכמים לבדוק ולבער בפועל, לא להסתפק בביטול, באה למנוע חשש שיבוא לידי אכילה). והטעם שהחמירו כאן, יותר משאר איסורי הנאה, משום דחמץ מותר כל השנה ולא נאסר רק בפסח, ולא בדילי מיניה (ב) אי-נמי שאני חמץ, דהחמירה בו תורה לעבור בבל יראה ובל ימצא – החמירו בו חכמים לבדוק ולבער.

ע"פ שיטת הר"י, ביחוד לתרוצו השני – יש לפנינו מעין ברור בטעם המצוות – שאסרה תורה – דהיינו: שגם מה שאסרה תורה חמץ בבל יראה ובל ימצא, הוא בגלל חומרת איסורו, ובגלל שלא בדילי אינשי מיניה – ומעין חומרא זו שהחמירה בו תורה, החמירו חכמים לבדוק ולבערו בפועל ממש, לא רק כדי לקיים מצות השבתה, שיוצאים בה גם ע"י ביטול והפקר, אלא כדי להבטיח מניעת אכילתו.

דברים אלו מפורשים עוד יותר בדברי הר"ן על הר"ף, שבסוף סיכום דעתו, בענין השבתה ע"י ביטול או ע"י בדיקה וביעור, הוא כותב בלשון: "ואפשר עוד, שמפני טעם זה החמירה התורה בו, לעבור עליו בבל-יראה ובל ימצא", וכך הבין דבריו הגר"י ענגיל בספרו לקח-טוב כלל ח'. שהביא דברי "הפרי-מגדים" בפתיחה להלכות הפסח: **"ומה שכתבנו אי יש טעם נגלה מה שהחמירה התורה בבל-יראה בחמץ, בשו"ת הרשב"ץ יבין שמועה במאמר חמץ דף כ"ז א': "הטעם, דלא בדיל מיניה ויבוא לאכול, החמירה התורה וכו'", והר"ן ריש פסחים כתב כן ב"אפשר". הגר"י ענגיל מאריך, להראות, שיש עוד מצוות התורה, איסורים, שהתורה עצמה עשתה להם סייגים.**

הרי, שכל ענין הבדיקה הוא "סייג שעשו חכמים", מעין סייג של תורה, כדי להבטיח קיום המצוה של "תשביתו" – וביחוד כדי להבטיח שלא יבוא אדם לידי עבירה – מעין עקרון ההרחקה – שכבר קבעו חכמים במשנה ריש ברכות, בענין ק"ש, כדברי חכמים "עד חצות", "ולא זו בלבד אמרו, אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות, מצותן עד שיעלה עמוד השחר, הקטר חלבים ואברים וכו' וכל הנאכלים ליום אחד וכו' א"כ למה אמרו חכמים עד חצות, **כדי להרחיק את האדם מן העבירה**".

אלא, שעדיין יש לברר, **בענין הביעור – והביטול השני**, בערב הפסח בבוקר, בתחילת השעה הששית, שתיקנו רבותינו לומר בלשון: "דחזיתיה ודלא חזיתיה, דבערתיה ודלא בערתיה", שאנו מבצעים בערב-פסח בבוקר, וזה, לכאורה, לא רק כדי למנוע בל-יראה ובל-ימצא, אלא שכמו שכתבו רבותינו הראשונים והאחרונים בברור סוגיות הגמ' בפסחים: כדי לקיים מ"ע של תשביתו בפועל ממש – ע"פ רש"י: **שהשבתה בלב הוא השבתה**, "דסגי ליה בביטול בעלמא, אי מסיח דעתיה מיניה ומשוי ליה כעפרא", בכך מקיימים המצוה, וכן אומר הרמב"ם במפורש בהל' חמץ ומצה פ"ב ה"ב: "ומה היא השבתה זו האמורה בתורה הוא שיבטלו בלבו ויחשוב אותו כעפר, וישים בלבו שאין ברשותו חמץ כלל, ושכל חמץ שברשותו הוא כעפר ודבר שאין בו צורך כלל".

אמנם דעת התוס', כדברי הר"י דפסחים ד' ד"ה "מדאורייתא": – **ד"השבתה" היא "הבערה"**, והביטול, הוא רק כדי לא לעבור בבל יראה ובל ימצא, מדין הפקר והוצאה מרשותו, כדברי הברייתא: "שלך אינך רואה אבל אתה רואה של אחרים ושל גבוה". נשאר לנו לברר: שלכאורה, כמו שקשה לר"י לגבי השבתה, איך אפשר לומר שמקיימים מ"ע על ידי אמירת "כל חמירא וביטול" בטרם לא הגיע זמן המצוה. הלא אנו לומדים "מאך חילק" – **"אך ביום הראשון"** – שהוא משש שעות ומעלה – ולכן הסיק שהמעשה של ביטול הוא רק מצד הפקר כדי לא לעבור עליו, ולא מצד **"מעשה המצוה"**, ו"הבערה" היא קיום המצוה. אכן, עדיין קשה: שלכאורה גם **הביעור – השריפה**, נעשה אצלנו לפני הזמן! שבין לר"מ ובין לר' יהודה במשנה שם פ"ק דפסחים (פסחים י"א ואילך ע"ש) "השריפה בתחילת שש", והלא לכו"ע: חמץ נאסר מן התורה רק משש שעות ולמעלה, דהיינו אחרי שחלפו ששת השעות ונכנסת השעה השביעית – רק אז חלה עליו מצות השבתה – מ"אך חילק", בסוגית פסחים ד', ב, וה', א, – ואיך מקיימים מצות "תשביתו" בפועל, הרי אנו, **גם שורפים וגם מבטלים, לפני גמר השעה הששית של ערב פסח**, ועדיין, לכאורה, לא הגיע זמן המצוה.

חמץ ומצה

שצא

זו קושיתו המפורסמת של רבינו-בעל ה"מנחת-חינוך", במצוה ט': "ולפי זה קשה לי להתוסי', כיון דחל על אדם חיוב מצוה, בחצות היום, אי"כ מצוה עליו שיהיה לו חמץ ויבערו בחצות, כמו שהאדם מצווה לקנות טלית בת ד' כנפות. אי"כ איך תיקנו תז"ל לשרוף בתחילת שש, והאיך יכולים לעקור מצוה מן התורה, משום סייג, אפילו ב"שב ואל תעשה", נעקור מצוה דאורייתא מכל וכל וכו'? וכאן עקרו לגמרי, שכל אחד יבער חמצו קודם חצות, ואין עושים המצוה בשום פעם וכו'".

ה"מנחת-חינוך" נדחק לתרץ ולהסביר, כי מפני חומרת איסור אכילת חמץ, בזמן איסורו, עקרו חכמים דבר מן התורה אפילו ב"קום-ועשה". יוצא לפי דבריו, שע"פ שיטת הסוברים שצריך פעולה מעשית של ביעור, כדי לקיים את המצוה, ולא די בהעדר מציאת חמץ מן הבית בזמן חיוב השבתה – שהשבתה דורשת פעולה חיובית, לא כשביתת שבת ויו"ט שדי בהמנעות-מדעת של מלאכה, הרי יוצא, שכיום אין אנו מקיימים את המצוה מן התורה, שהלא כשמגיע זמן חלות המצוה של "תשביתו שאור מבתיכם", דהיינו בחצות היום, כבר הוצאנו החמץ מרשותנו ושרפנו אותו.

אמנם ה"מנחת חינוך" בעצמו, בפתיחת דבריו, חוקר ביסוד מ"ע של "תשביתו" – אם המ"ע הוא שיהא החמץ מושבת (דהיינו לא קיים) ואם יש לו חמץ בפסח, חוץ מה שעובר על לא תעשה דבל יראה וימצא, עובר עוד על העשה, ואם אין לו חמץ לא שרק שלא עובר על הלאו אלא מקיים גם את המ"ע בשב ואל תעשה, כמו שכתבו כמה מגדולי האחרונים (עיין במנחת חינוך-בכ"מ והקדמת הסמ"ג לה' שבת ואכמ"ל) לגבי שביתת שבת ויו"ט, שבעצם ה"שב ואל תעשה" הוא מקיים מ"ע דשבתון, ולפי"ז אי"צ לדקדק שיהיה לו חמץ בערב פסח ויבערו. שבוה שאין לו חמץ ברשותו, בזמן האיסור, כבר קיים את המצוה. או, שמא יש כאן, כמו שהסברנו, צורך ב"קום ועשה" ממש, ולכן כדי לקיים את המצוה – מצוה לחזר שיהיה לו חמץ ויבערו, כדי לקיים מצות עשה, "בקום ועשה". עיי"ש בכל דבריו.

והנה לכאורה, לפי רש"י, דמצות "תשביתו" מקיים כבר ע"י ביטול בלב, אפשר לומר שהמצוה היא שלילית, דהיינו שלא יהיה חמץ ברשותו, בתחילת זמן האיסור. ולכן אין מקום לקושית התוסי' שם "דאחר איסורא לא מצינו ביטול" – הביטול נעשה קודם, אבל מציאותו נמשכת גם אחרי כן, ומתקיימת בזמן המצוה. אבל לתוסי' שהמצוה היא לבער בפועל ממש, כגון ע"י שריפה, הרי זה מעשה הנעשה קודם לזמן עשיתו, ולכאורה, אם עדיין לא חלה מ"ע ד"תשביתו" – ובזמנה של המצוה אינו עושה כלום, הא כיצד מקיים את המצוה, וזה עיקר קושיתו של ה"מנחת-חינוך" על התוסי'.

דיונו זה של ה"מנחת-חינוך" וברורו בשיטת רש"י והרמב"ם מזה והתוסי' מזה – עוררו עיון ודיון גדול אצל רבותיננו-האחרונים.

מרן הגר"ח הלוי מבריסק בספרו חידושי רבי חיים הלוי על הרמב"ם ה' חמץ ומצה פ"א ה"ג, מסביר באופן עקרוני על פי שטתו המיוחדת, בדבר היות הלאו של חמץ בפסח – ניתק לעשה שלא אמרו בגמ' שבל יראה היא "לאו הניתק לעשה" אלא לר' יהודה שלדבריו "תשביתו" היא מ"ע בגוף החמץ דהיינו "שריפה", אבל לחכמים שהרמב"ם פוסק כמותם

ש"תשביתו" אינה אלא איסור עשה, שלא יהא לו חמץ ברשותו, הרי זה שבכל הדברים האסורים בעשה ול"ת ומשיב הגר"ח: "דלא דמי, המצוה **דתשביתו**, דהשבתו בכל דבר, לשריפה — דמצות תשביתו — **כשאר השבתות**, וזה חל על ה"גברא", שעיקר המצוה שלא יהא **לבעלים** חמץ (דהיינו שלילה, שחלה על הגברא. דהיינו על האחד מישראל) משא"כ, אם **מצותו בשריפה**, הרי זו מצוה שחלה ב"החפצא" של החמץ, דחלה בו דין שריפה, והסביר עוד הגר"ח שם: "שיש נ"מ לענין היתר האפר בהנאה, אחרי שנעשית מצותו, שהרי בעינן דוקא שנעשית מצותו ב"החפצא" דאז נותר החפץ, ולא כשהבעלים קיימו מצוה דרמיא עליהו, יהא נותר בזה החפצא".

לפי זה מסביר הגר"ח הלוי את שיטת הטור או"ח סימן תמ"ה, בדבר היתר הנאה מחמץ שנשרף — או שימוש באפרו, לפי הטור שם, תלוי הדבר בשיטות שהזכרנו, אם השבתתו בכל-דבר, רק הבעלים קיימו את המצוה שאין להם חמץ, ועל כן לא הותר האפר בהנאה, משא"כ אם המצוה בשריפה, דנעשית המצוה בהחפצא, דהרי נעשית מצותו, ולכן הותר האפר (עיין שם בטור סימן תמ"ה) להנות ממנו אחרי השריפה, וזה הסבר "התלות" במחלוקת רבי יהודה ורבנן, שהרי אם אין ביעור חמץ אלא שריפה, "כל הנשרפין מותרים". עייש בכל דבריו הקצרים והעמוקים, כדרכו — ולהלן עוד נברר.

חקירתו והסברו זה של הגר"ח זצ"ל — נוגעים במישרין לעניננו — בדבר קיום המצוה בזמנה כפי שנסביר להלן:

הנה ידועה מחלוקת הראשונים והפוסקים: שרש"י פוסק כר' יהודה: "שאינן ביעור חמץ אלא שריפה" והגאונים פסקו כחכמים שביעורו בכל דבר, וכן פסקו הרמב"ם ובעל העיטור, ועוד. הטור שם כותב לביאור השיטות ע"פ סוגיות הגמ' פסחים כ"א ומחלוקת רש"י ור"ת ומ"ש ע"ז אביו הרא"ש, בשיטתם, לברור דברי הגמ' שם: "ואף רבי יהודה לא קאמר דוקא בשריפה, אלא שלא בשעת ביעורו, אבל בשעת ביעורו השבתתו בכל דבר". פרש"י: "שלא בשעת ביעורו הוא בשעה השישית, אז הוא דוקא בשריפה, ו"בשעת ביעורו", הוא מכאן ואילך, ואז: **בכל דבר**, ור"ת פירש איפכא: שעת ביעורו הוא שעה ששית, ואז השבתתו בכל-דבר, ומשם ואילך, דוקא בשריפה וכו' לדעת הרא"ש בשיטת רש"י: "גם בשעה החמישית, השבתתו בכל דבר, ולא בשריפה. דברים אלו דחה זאת רבנו "הטור" וכתב "ואינו נראה כן מפרוש" הטור מסיק להלכה: "ובשעת איסורו", לכ"ע, שאסור להנות בו, לכך טוב לעשות לו מדורה (לדעת הטור — גם לפני כן, ו"צריך" בשעת האיסור — כך פרש ב"י שם) ולשורפו בפני עצמו. הרמ"א בדרכי משה שם: מביא תשובת הרא"ש שפסק: "א"צ לשרוף החמץ אלא נתנו לגוי או לכלבים, דאין חמץ טעון שריפה אלא אחר שנאסר". הרמ"א מביא שם דברי המהרי"ל שכתב בד"מ לעיל סימן תל"ב: "מנהג מהרי"ב: שצריך להניח פתיתין וכך נוהגין, ומהרי"ל כתב: באם לא נמצא כלום, שורפים הכלי שלקח לבער בו, כדי לזכור מצות ביעור", והמשיך שם בד"מ והביא מ"ש ה"מרדכי" ריש פסחים על הריב"א (מגדולי בעלי התוספות — והדברים מובאים גם באו"ז ובמרדכי, סוף פרק א', סימן תקל"ג, בשמו של רבינו שמואל מפלייזא): שהיה רגיל לשהות פרוסה אחת עד תחילת השעה השביעית כדי לקיים ביעור, כדברי רש"י דפרש "בשעת ביעורו" הוא בתחילת ז' — ומקשה על זה

חמץ ומצה

שצג

"המרדכי" "פלא הוא בעיני. דמפני ברכת הביעור, שאינו אלא מדרבנן, היה סומך על השעות, לעמוד בספק דתשבתו".

לכאורה, בעצם, דברי המרדכי ששאל על נוהגו של הריב"א, קשים. שהרי, לפי הנראה מדבריו של הריב"א – נהג כן, לא "כדי לצאת מספק ברכה" – אלא משום החשש שלא יוצאים ידי חובת מ"ע דאורייתא, ולכן הכניס עצמו בשעת הדחק, ובלבד שיקיים מ"ע מן התורה.

אמנם כמו שכבר הזכרנו, לפי חקירתו של ה"מנחת-חינוך" שהזכרנו: במהותה של מצות "תשבתו" – מה היא המצוה א) שלא יהיה חמץ – שהחמץ יהיה נעדר – כמו בשבת, כשהוא אינו עושה מלאכות בשבת וביו"ט וביום הכיפורים הוא גם מקיים מ"ע של "שביתה" (שבתון) (לענין שבת – ראה רמב"ם פ' המצוות עשין קנ"ד ופתיחת הלכות שבת ומה שנחלקו הראשונים הרשב"א יבמות ו' שמ"ע של השבות הוא במלאכה גמורה ולא כן דעת הרמב"ן בפי' לתורה – ויקרא כ"ג כ"ד שכתב שנצטוינו להיות לנו מנוחה אפילו מן הדברים שאינם מלאכה כגון מקח וממכר וכו' וראה עוד רמב"ם פכ"א מה' שבת ה"א: נאמר בתורה תשבות אפילו מדברים שאינם מלאכה, וראה מפרשי הרמב"ם שם ואכמ"ל). ב) או שהמצוה היא בעשה – קום ועשה, כמו בציצית, שחייב אדם לחפש אחרי בגד שיש לו ארבע-כנפות, כדי שיטיל בו ציצית וילבשנו ויברך עליו. אם כן הוא הדין ב"חמץ", המצוה היא, **להשבית את החמץ**, ואם אין לו חמץ לא קיים העשה. כמו "בארבע-כוסות", מי שאין לו, אינו עובר אפילו על ביטול מ"ע, אך מ"מ לא קיים המצוה. ולכן: ראוי לחזור אחרי חמץ ולבערו, כדי לקיים מ"ע ולברך עליה. ולכאורה, בזה מיושבת קושית ה"מנחת-חינוך" שזו בעצם מחלוקת הרש"י והר"י, שהבאנו לעיל בסוגית פסחים ד', ב': רש"י אומר: דכתוב "תשבתו" ולא כתוב "תבערו" – והשבתה בלב היא השבתה והתוס' מקשים: הרי **תשבתו** לומדים מ"אך-חילק", שהוא משש שעות ומעלה, ואחרי **שש-שעות** לא מהני ביטול. הר"י מסביר: שביטול בהפקר בעפרא דארעא הוא מספיק מדאורייתא, משום שמוציאו מרשותו כנ"ל – אבל לא קיים המ"ע.

לכאורה, אפשר לבאר, שרש"י סובר שמ"ע היא, בעיקר. שלא יהיה חמץ ברשותו ולכן לא קשה לו קושית התוס' – איך אפשר לבטל אחרי זמן האיסור – **שבאמת הביטול הוא מקודם**, והוא גורם מצב של "השבתה" בזמן האיסור, שלא יהיה לו חמץ, ובכך בלבד הוא מקיים את המצוה.

הדברים מפורשים ביותר אצל הרמב"ם ה' חמץ ומצה פ"ב הלכה א': "מצות עשה מן התורה **להשבית את החמץ קודם זמן איסורו** שנאמר: ביום הראשון תשבתו שאור מבתיתכם, ומפי השמועה למדו, שהראשון זה יום ארבעה עשר וגו'. ומה השביתה הזאת אמורה בתורה, היא, **שיבטלו בלבם ויחשובו אותו כעפר, וישים בלבם שאין ברשותו חמץ כלל וכו'.**"

הרי, לפי שיטה זו, אין כל הקושיא, שמצוה זו מקיימים מקודם לזמן האיסור ואז עדיין לא הגיע זמן המצוה – כי מה בכך שעושים לפני הזמן, כל ההכנות הדרושות כדי שכשיגיע הזמן, לא יהיה ברשותו חמץ. עיקר המצוה היא, **בזמן האיסור**, שברגע חלותו, אין כבר

חמץ ברשותו, ומקיים אז מצות "תשביתו" – אמנם לשיטה שהמצוה היא **חיובית**, לעשות מעשה בזמן האיסור, וכן נראה לכאורה שזו שיטת התוס', שכפי שהבין זאת המנחת-חינוך, **נשאת קשה קושיתו: כיצד אנו מקיימים מ"ע – שלא בזמנה.**

כדי לתרץ את הענין הזה, ע"פ דעת התוספות – יש להעמיק חקר בהגדרת מהות מצות "תשביתו" שנצטוינו עליה מן התורה.

אנו מציעים ללכת בעקבות חקירתו הידועה של הגר"ח הלוי שהזכרנו: אם המצוה של "תשביתו" היא על **הגברא מישראל** ואז השבתתו בכל-דבר, או על **ה"חפצא" של החמץ** ואז היא **דוקא בשריפה** – ובוזה תלה הגר"ח בדבריו את דין האיסור או ההתר של "ההנאה מהאפר" שאם המצוה היא ב"חפצא" – המצוה היא **בחפצא**, צריכים דוקא שריפה, ורק אז נעשתה מצותו בחפצא – והאפר מותר בהנאה, ואם המצוה על הגברא, שיקיים המצוה בהשבתה שבכל-דבר – הרי בזה שהוא קיים בשריפה – "לא הותרה ההנאה באפר".

על פי עקרון זה, נראה לענ"ד, לחדש ולומר כך: כידוע, יש שני דינים בחמץ – **המציאות של החמץ, והאיסור של החמץ. המציאות** קיימת גם לפני **זמן האיסור**, אבל **אין איסור בעולם כלל, לפני זמן איסורו**, מכאן יוצא לכאורה: שלפני שהגיע איסורו, לא שייך חמץ **איסור בחפצא**, אבל **הגברא**, יכול להיות שיחול עליו גם לפני הזמן, חיוב להשביתו, כדי שלא יבוא לידי איסור, בשעת איסורו. (בהגדרת "דין ומציאות" יש לעיין בדברי הגאון הרוגי'אצ'ובי בצפנת-פענח בה' קרבן פסח בקונטרס השלמה שם: "ויש דבר שהמציאות שלו הוא רק דין ובלא הדין אין מציאות כלל כמו "נא" שחציו צלי וחציו חיי" עיי"ש.

ולכן: התוספות לשיטתם, והר"ת והר"י (יש גורסים בתוספות הנ"ל "הר"י – "רבינו יעקב", הוא הוא רבינו ת"ם), מכוונים זה לזה, כפי שמצינו לדעת ר"ת בפסחים י"ב ב', בתוס' ד"ה אימתי: – שאחרי שעבר זמן תיקון חכמים נקרא "שלא בשעת ביעורו", כי אז הוא בגדר איסור חמץ מדאורייתא **אחרי השעה השישית** – ואז דווקא "בשריפה", ובאמת ביעורו קודם הזמן של איסורו הוא "דרבנן". אבל, על "הגברא", יש מצות עשה מן התורה של "תשביתו", והוא יכול לעשות את חובתו בכל דבר.

נמצאת קושית ה"מנחת-חינוך" על דברי התוס' מיושבת, שבאמת, גם הר"י סובר שיש חובת "גברא", כבר בערב פסח, לפני זמן אכילת חמץ – וכמובן, **שעל אכילתו אינו חייב**, שאין עדיין "איסור חמץ" לפנינו רק "מציאות חמץ" – אז **יש רק חובת-גברא** להשבית החמץ, והוא מקיים מ"ע "דתשביתו", כפי שצוותה תורה על ידי ההכנה של הביטול והביעור – ומשש שעות ומעלה: **חובת הגברא וחובת החפצא** עולים בקנה אחד – ויש גם **מ"ע של השבתה**, וגם **איסור חמץ שצריך להשביתו בגופו. והוא מונע האיסור ע"י שמתעסק כל הזמן בהשבתתו, ומגלה דעתו שאין רוצה במציאותו**, וזה כשיטת הר"י בתוס' פסחים כ"ט ד"ה רב-אשי, וזה מהודר יותר, ולכן עשה כן הריב"א, שפזר חמץ ואספו כדי לשרפו.

ולפי, שאין כל בני אדם זריזים ועלולים לעבור על עשה, בזמן האיסור, על כן תיקנו חכמים לבער מקודם ויו"ח גברא. א"כ כולנו לא מקיימים מצוה בהחפצא של האיסור אלא

חמץ ומצה

שצה

רק ב"גברא" שלו, ומה שאנו שורפים החמץ לפני זמן איסורו הוא רק הכנה של מצוה. כח יש בידי חכמים לתקן זאת – כדי למנוע חשש שיעברו על איסור חמור של חמץ בזמנו.

אכן, שאלה זו, נוגעת לדין הידוע הנידון בסוגיית פסחים כ"ט ע"ב בתוד"ה רב אשי הנ"ל: במי שמשהה חמץ שבפסח **בבית ע"מ לבערו** אם עובר עליו בלאו או אינו עובר, שנחלקו רבותינו הראשונים והאחרונים אם הוא בגדר לאו הניתק לעשה – כפי שהזכרנו לעיל. השאגת אריה מסביר בסימן פ', שרש"י חולק על הר"ת בענין זה – וסובר: "שאף אם נראה בלאו של "בל יראה" לאו הניתק לעשה של "תשביתו" – נושא שנחלקו בו דעות רבותינו הראשונים – מ"מ **כשמשהה ע"מ לבערו** – **אפילו שביערו לסוף, עובר על זמן ההשהיה בלאו**, אבל על פי שיטת התוספות, מאחר שהוא תלוי בעשה, וקום ועשה כרוך בהשתייתו אצלנו – כדי לבער בזמנו – באמת לא עובר על הלאו, ואולי בזה גם רש"י יודה, על פי דברי השג"א, בתנאי שהוא בפועל עוסק ממש לבערו, ודומה למפקח הגל, שכתב כן מרן הגרצ"פ פרנק זצ"ל בספר "מקראי קודש" פסחים סימן מ"ז על "חמץ שנפלה עליו מפולת", שאפשר, שגם השג"א יודה בזה, (ועיין מ"ש להסביר הספק הזה בשיטת רש"י ור"י – ידידנו הגאון ר' יוסף כהן בהערותיו "הררי קודש" שהדפיס שם על הדף, לחלק בין משהה ע"מ לבערו, שאז אין שום מעשה המוכיח על כונתו לבער את החמץ וכו' אבל במפקח את הגל וכו' עצם הפיקוח היא פעולת הכשר לביעור החמץ – ומה שהביא בשם מרן ה"חזון-איש" בזה – שלדבריו באמת מחלוקת רש"י והר"י הוא, כל זמן שלא התחיל לבערו, וכשהתחיל **בשריפה ממש הכל יודו**) – יש אם כן שלש דרגות: (1) משהה ע"מ לבער – שהביעור **במחשבה** לבד. (2) מפקח גל, שהוא הכשר – **מעשי**, לביעור. (3) התחיל לשרוף שהוא גוף המצוה של ביעור חמץ.

ומפורשים הדברים. ב"חזון-איש" פסחים סימן קי"ח אות ז': "נראה דכוונתם (של התוס') : **דלעולם בלאו הנמשך, כל שמתחיל לקיים את העשה, אינו עובר על הלאו**, כמו בגזילה, שכל זמן שהוא בידו, עובר בלאו "דלא תגזול", אבל אם עשה תשובה ונטל את הגזילה על מנת להחזירה. מיד נפסקת העבירה, דכיון שכבר עוסק במצוה, פקעה העבירה. ה"נ: אם יש בידו חמץ והתחיל לעסוק במצות "תשביתו", ומבקש עצים לשורפו, נפסק הלאו ואינו עובר עליו".

אמנם יש לעיין בדבר: לכאורה, סוגית הגמ' שם מדברת אפי' בפסח עצמו, שיש לכל הדעות, הלאו של בל יראה ובל ימצא – ולגבי לאו זה דעת הר"י בתוס' שהוא לא – עובר עליו מפני שהוא לאו הניתק לעשה, וכ"ז שמתעסק לקיים העשה לא עובר על הלאו, אבל יש לחקור אם במ"ע דתשביתו (ע"י הפקר), שלא שייך ענין זה, שאפשר לעשותו מקודם ע"י הפקר, אולי עובר, **כשמשהה חמץ על מנת לבערו**, ולכן דוקא בערב-פסח, צריך להקפיד, שהשהיית כל חמץ שברשותו, תגמר לפני זמן האיסור, ולגמור השריפה וההשבתה לפני סוף השעה השישית, כמנהגנו, שכל זמן שלא הגיע זמן האיסור מקיים המצוה בהפקרה או בהעדד המציאות של חמץ ברשותו, כשמגיע זמן איסורו.

וראיתי "בדרוש וחידוש" לרבינו עקיבא אייגר, שהביאו שם מרן הגרצ"פ זצ"ל, (מקראי קודש עמוד קלב) שמשמע, שדעתו – שמשהה חמץ על מנת לבערו גם על "תשביתו" אינו

עובר, ומשמע דתלי ליה בפלוגתא, הנ"ל דמהתנוס' פסחים הנ"ל משמע לכאורה דאינו עובר גם על מ"ע "דתשביתו", דאל"כ אמאי לרבי יוסי הגלילי בסוגיא שם (שסובר שחמץ בפסח הוא רק איסור אכילה ומותר בהנאה) האוכל חמץ של הקדש מעל, הא, מיד כשרוצה אותו הוא מיד עובר על "תשביתו". ומזה מוכח דגם על "תשביתו" אינו עובר כשמעבירו מן העולם (אפילו ע"י אכילה) או שריפה תחת קדרת-התבשיל, עיי"ש.

אמנם מרן הגרצ"פ השאיר בצ"ע, בטעמו של הדבר, דבשלמא לענין הלאו אם הוא ניתק לעשה, אמרינן דעל מנת לבערו לא נאמר הלאו, אבל לענין היעשה"י גופיה כיצד יאמר שלא עובר הרי רחמנא אמר "תשביתו", והביא ראה מדברי הכסף-משנה הלכות חמץ ומצה פרק כ"א הלכה ט' שמ"ע "דתשביתו", הוא עובר, אפילו בדעתו לבער אח"כ, עיי"ש. וכן משמע מדברי המגן-אברהם או"ח סימן תמ"ד ס"ק י"א, בענין ההולך ביום ארבעה-עשר לקיים מצוה, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, ולא יכול לחזור לביתו ולבער, דיבטלנו בלבו, שזה דוקא לפני זמן האיסור מדאורייתא "דבמקום מצוה אוקמוה אדאורייתא", ומשמע שאם הוא מתחילת השעה הששית, ולמעלה, דאינו ברשותו לבטל, יחזור מיד. וכן מצינו ברמב"ם, משום דהאי עשה והאי עשה (המצוה שהולך לקיים "לשחוט פסחו ולמול בנו" ומ"ע דתשביתו) ועשה דתשביתו חמור טפי, שהוא עבירה נמשכת שכל שעתא ושעתא עובר עליו.

ראה בתוספות רבינו פרץ לפסחים. שם, שמסביר שאינו עובר במשהה ע"מ לבערו — לא מצד "לאו הניתק לעשה" שזה לא שייך במ"ע דתשביתו, אלא משום "דכיון דמחזר עליו לבערו הרי הוא כמבוער".

אמנם עדיין צריכה הסבר שיטת בעלי התוס' שלנו — לגבי "מ"ע דתשביתו" — מה הוא ענין "הלאו הניתק לעשה", וצ"ע.

והנה כבר הזכרנו לעיל, כי לגבי מהות עצם איסור אכילת חמץ בפסח עצמו דנו הרבה רבותינו הראשונים והאחרונים: אם נקבע האיסור בחמץ עצמו כמו בחלב ודס או מאחר שהאיסור תלוי בזמן, הרי שאין כאן איסור בדבר עצמו אלא האדם נאסר בו כמו למשל איסור אכילה ביום הכיפורים. בעל "טעם למלך" בסוף קונטרסו על "איסור חל על איסור" שבהלכות איסורי ביאה, מציע שיש מקום לדמות חמץ בפסח לאכילה ביום הכיפורים, שהוא תלוי בזמן. מו"ר הגרש"י ז"ל — בספרו "המועדים בהלכה" — הביא דברים אלו וציין לחקירה זו את דברי הגאון הרוגאצ'ובי ב"צפנת פענח" — שחקר "אם חמץ הוא איסור בעצמיו" שאסור לאכלו בפסח, או שבפסח אסור לאכול חמץ, ותלה חקירה זו במחלוקת של ר' יהודה ור' שמעון אם חמץ אחרי הפסח אסור מן התורה או מותר, דמ"ד אסור, סבירא ליה, דהחייב הוא בהדבר, ומאן דאמר מותר, ס"ל דהחייב הוא בזמן. הגרש"י ז"ל תולה בחקירה זו אם החמץ בפסח הוא איסור גברא או איסור חפצא, גם את החקירה השנויה במחלוקת הראשונים אם חמץ שנבלע קודם הפסח נקרא "איסורא בלע", או "היתרא בלע" (ר"ן פסחים פ"ב בשם רמב"ן ועוד), עיי"ש בכל דבריו.

אכן, על פי מה שהסברנו: מצות עשה של "תשביתו" חלה על האדם להשבית את החמץ — ולכן היא מעין שילוב של גברא וחפצא — ובין אם החפצא היא מציאות של איסור, או

חמץ ומצה

שצז

מציאות של חומר ביוחמי או אורגני הנקרא חמץ, שהופך להיות איסור על האדם – בזמן השבתו, מכח גזירת הכתוב של "אך ביום הראשון" שהוא בחצות, וכאמור, זהו סוף השעה השישית של ערב פסח.

על כל פנים, כדי לצאת ידי חובת כל הדעות, יש נוהגים כמ"ש הרמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק כ"א ה"ט: "מדברי-סופרים להצריך לצאת ידי חובתו בבדיקה ובביטול פעמיים בליל י"ד וביום י"ד, ולנהוג באיסור אכילה והנאה כל השעה השישית מדברי סופרים ומן השביעית ואילך מן התורה – **ובחמישית עצמה**, אין אוכלין חמץ גמור משום יום המעונן גזירה שמא יטעה בין חמישית וששית, אבל שורפין עד שתגיע שעה ששית, ואז שורפין הכל ומבטלין". שעל פי פרוש הכסף משנה שם: "דתחילת שעה ששית לאו דוקא, **אלא סוף חמישית קאמר**, וצריך להמתין עד קרוב לתחילת השעה הששית להורות ששורפו מפני זמן האיסור שבא (וזה נראה – יותר שמקיים המצוה) שא"כ מקיימים מ"ע ד"תשבתו" שלפני זמנה, אפילו מדרבנן, ולא רק לפני זמן איסור-התורה".

אמנם לא כך פסק מרן הרב בעל התניא, בשו"ע הגרש"ז סימן תמ"ה סעיף א': "כשם שמן התורה אע"פ שמתחילת השעה השביעית הוא מצווה שלא ימצא חמץ ברשותו, וכל רגע ורגע שנמצא חמץ ואינו מתעסק לבערו, עובר על מ"ע של תורה, אע"כ אינו מחוייב לבערו בסוף שעה ששית, כדי שלא ימצא בתחילת שעה שביעית, **אלא מתחילת ז' ואילך הוא מחוייב לבערו**, כך מדברי סופרים, אע"פ שמתחילת שעה ששית ואילך הוא מצווה שלא ימצא חמץ ברשותו וכל רגע ורגע שנמצא חמץ ברשותו ואינו מתעסק לבערו הוא עובר על מ"ע מדברי סופרים אע"פ כן אינו מחוייב לבערו בסוף השעה החמישית כדי שלא ימצא ברשותו בתחילת השעה הששית **אלא מתחילת השעה הששית הוא מחוייב לבערו**".

ואולי יש להסביר, **שזו היתה תקנת חכמים: להחיל על החמץ איסור אכילה והנאה מדרבנן**, בשעה הששית, כדי שבשעה ששורפו ומבטלו במשך אותה השעה, הרי הוא שורף "חמץ" אפילו שהוא רק "חמץ דרבנן". כך מקיים הגברא מישראל מ"ע דאורייתא, לא רק במניעת חמץ דאורייתא בשעה השביעית, אלא גם ב"קום ועשה" ממש – במשך השעה הששית. לכן, מי שחושש שלא יהיה לו זמן אח"כ ושורף החמץ לפני זמן הביעור דהיינו במשך השעה הששית, מקיים מ"ע דאורייתא. אכן אין אנו זקוקים להסבר זה, רק אם נאמר שהמצוה היא על "הגברא" ולא "החפצא", וכן כמו שהסביר המנ"ח: "מניעת מציאות החמץ בזמן איסורו, ולא ביעורו ממש "בקום ועשה בזמן האיסור" – אבל מי שמקיים השריפה וההפקרה במשך השעה הששית, הרי נתנו חכמים בידו את הכח לקיים מ"ע מן התורה בגופו, ובחפצא של חמץ מדרבנן, וכך ראוי לעשות לכתחילה, וזה הוא מנהגנו: **שאנו מתחילים בשריפת החמץ לפני תחילת השעה הששית – והמדורה בוערת עוד קצת מכחנו גם במשך כמה דקות במשך השעה הזו** – ונמצאו מקיימים המצוה כהלכתה, שפעולת ההשבתה האקטיבית, **נמשכת לתוך שעת האיסור דרבנן**.

אמנם כדי להסביר דברי רבינו עקיבא איגר בענין מי שישהה חמץ כדי לבערו, נאמר: שמ"ע ד"תשבתו" היא לא רק **שליטת** מציאותו ברשותו אלא **חיובית**, בקום ועשה לבערו – ולא שייך לומר שעובר על מ"ע זו (כשהוא – בפועל ממש עוסק בשריפת החמץ ובביטולו,

אפילו אם יש לו כמות גדולה, ויקח לו כמה זמן לבערו במשך השעה של האיסור) – שאינו יכול להיות בגדר "מקיים מצוה ועובר עליה" בעת ובעונה אחת – שהרי הוא עסוק בהשמדת החמץ – וזו כונתם העמוקה של דברי ה"חזון־איש" שהשווה זה להחזרת גזילה – שכמו אצל גזלן לא מספיק, שיוציא הגזילה מרשותו, אלא כדי לעשות תשובה צריך להשיבה לבעלים בפועל ממש, כך גם בדין החמץ, לא מספיק שלא יהיה ברשותו חמץ, אלא צריך לעשות **מעשה חיובי** לבער את החמץ, בזמן איסורו, אפילו מדרבנן, במשך השעה הששית, ובודאי בזמן שהוא אסור מדאורייתא.

אברא, אברך ד' אשר יעצני, להסביר דברי רבותינו, ואח"כ, אחרי שהסברתי דברים אלו מעניות דעתי, **שזו היתה תקנת חכמים להחיל על החמץ איסור חפצא בשעה הששית** ולא רק כדי להרחיקנו מן העבירה, אלא כדי לממש זכותנו בקיום מ"ע דאורייתא – ד"תשביתו", לפני זמן שיחול עליו איסור "חפצא" מן התורה, כדי שלא יבוא לחשש – עבירה דבל יראה ובל ימצא, עכ"פ לשיטת הרמב"ם (כמו שידוע מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בזה, ואכמ"ל) – מצאתי שהביאו כן בשם מרן הגר"י הלוי מבריסק זצ"ל לבאר היסוד: **שבאמת חל איסור חפצא מדרבנן על החמץ במשך השעה הששית**, ואמר כן: כדי ליישב מה שהקשו רבים על דברי הרמב"ם: "בשעה החמישית תולין בה תרומה ולחם־תודה וכיוצא בהן, מחמץ שהוא קודש, לא אוכלין ולא שורפין, עד תחילת השעה הששית, ושורפין הכל". ושאלו ע"ז על רבים: "אמאי אסור לשרוף בשעה החמישית הרי מכיון שאסור באכילה, אינה ראויה לכלום, ואמאי לא שורפין כמו בשש". ואמר ע"ז הגר"י זצ"ל **שבשש "נעשה איסור חפצא"** (כמובן דרבנן או כלשון הרמב"ם: מדברי־סופרים) ובוזה יישב מה שהקשו על הרמב"ם, שכתב שהאוכל **בשש**, מכין אותו מכת מרדות, ולא ב"חמש", (אע"פ שגזירת־חכמים לא לאכול מתחילת השעה החמישית).

אמנם הגרצ"פ זצ"ל דחה דבריו וכתב: "ולי יש הוכחות שגם בשש לא נעשה "איסור־חפצא" אלא איסור על האדם בלבד, שעובר על דברי חכמים" – ועיי"ש מ"ש ב"הררי־קודש" להביא ראיות מהספר תורת חסד או"ח סימן ל"א, להסביר דברי ה"נתיבות המשפט" חו"מ רל"ד ס"ק ג': **שמי שעבר על איסור דרבנן בשוגג אינו צריך כפרה** – לפי שאין איסור דרבנן, איסור הנתפס על החפץ, אלא איסור על האדם שעובר על דברי חכמים, וכעין זה כתב ב"אתון דאורייתא" ו"בית־האוצר": "שכל איסור דרבנן הם איסור גברא, שאין כח בדברי חכמים לשנות החפץ ממה שהוא, ולקבוע בגוף הדבר מהות של האיסור".

אמנם, לענ"ד, נראה לחדש ולהסביר: **שחמץ הוא יוצא מן הכלל**, כמ"ש: "שבמציאות לא חל שום שינוי בחמץ וחמץ שאינו ברשות ישראל ואינו שלו לא יעבור עליו" – הרי, כאן, מה שקובע את האיסור הוא "השייכות של החפצא אל הגברא מישראל" – וזה פשוט, שזו היתה תקנת חכמים להחיל האיסור כבר בשעה החמישית על כל ישראל, לא מצד גזרת ההרחקה (יום המעונן וכו') אלא בפועל ממש, שיחול עליו איסור חמץ. חכמים החמירו באיסור החמץ עלינו – והרי מיד כשיאסר החמץ עלינו נעשה החמץ בפועל ממש חמץ, לא רק מצד "מציאותו" אלא גם מצד "החפצא" של האיסור שחל עליו, וצודק מאד מרן הגר"י זצ"ל שבשש "נעשה איסור חפצא", וזה מביאהו לומר, **שחכמים תקנו כן**, לא

רק כדי להרחיק את האדם מן העבירה, אלא כדי לזכות כל אחד ואחד מישראל בקיום מצוות דאורייתא, ודי בזה.

*

נמצינו למדים דין מיוחד בחמץ: חלה עליו מצות "תשביתו", כתורת מציאותו לגבי **חובת-הגברא של כ"א מישראל** – וחלה עליו מצוה מדרבנן, **בחפצא של חמץ**, שאסור מדרבנן במשך כל השעה הששית.

הרי שאיסור חמץ הוא מיוחד במינו מכל איסורי התורה שהוא שילוב של: "אדם וחפץ" – מקום וזמן". החומר של החמץ כשהוא בידי אדם בישראל בזמן מסויים שהוא זמן איסורו – הופך את החמץ לאיסור אכילה והנאה. יש כאן מציאות של חפץ שע"פ הגדרתו הטבעית הוא מציאות של דבר שהופך לדין איסור חמץ אם הוא בידי אדם מישראל בזמן מסויים, דהיינו מי"ד ניסן בחצות היום עד סוף הפסח. אין זה רק איסור גברא או רק איסור חפצא – אלא גדר מיוחד של איסור משולב של "חפץ מקום וזמן" על כל אדם מישראל שחידשה תורה, שיוצא מן הכח אל הפועל בזמן איסורו אם יתקיימו כל תנאי האיסור.

יוצא לפי כך שיש הפרש בין קיום המצוה לפני זמן האיסור, שאז יוצא רק ידי **חובת הגברא** שבדבר. (כמובן, רק אם נאמר כי המצוה היא שלילית, שלא יהיה חמץ ברשותו בזמן האיסור), לבין מעשה המצוה בזמן האיסור דרבנן, שאז מקיים את המצוה ב"חפצא" – בחמץ האסור מדרבנן – ואז לגבי קיום "חמץ", "**הגברא**" ו"**החפצא**" **באים כאחד**. דהיינו לפנינו תהליך מתמשך, שיוצא מן ההעלם על הגילוי, בשעה מסויימת מדרבנן ואח"כ דאורייתא ממש ואכמ"ל.

אלא, שכדי לצאת ידי שיטת רבותנו, הסוברים, שבזמן האיסור דאורייתא גם אם מתעסק בביעורו עובר עליו בלאו, כפי שבאר החזו"א שהזכרנו – יש להקפיד ביותר, שעל כל פנים, לפני סוף השעה הששית, כבר יעשה החמץ אפר ממש, ויכנס לזמן חצות היום של ערב פסח, אחרי שכבר קיים מ"ע של תשביתו, כשהוא מנוקה מכל חשש חמץ דאורייתא, ויתקיים בו ולא יראה לך חמץ וכו' בכל גבולך – בפועל ממש.

ביעור החמץ ומצות המצה – תהליך בדעת האדם מישראל

איסור המצאותו של החמץ ברשותו של אדם מישראל, בזמן חלות מצות הפסח עליו – ואיסור שאסרה תורה "לא תשחט על חמץ דם זבחי" – מקורם אחד. מצות השבתת החמץ חלה בזמן שצותה תורה להקריב את הפסח – שהקרבתו ואכילתו יחד עם מצה ומרור קובעים את מהות מצוות החג והאמירות הקשורות אליהן, הן עיקר מצות הסיפור וההגדה ביציאת מצרים.

אלא שמצוות לא תעשה של החמץ, ה"בל יראה ובל ימצא" לכאורה חלות יותר מאוחר מזמן איסור החמץ הקשור עם מצות שבעת ימים תאכל מצות – החל מליל החג הראשון,

כך נראים דברי רש"י פסחים דף ס"ג במשנה, שפרש: "עובר בלי"ת" – "דלא תשחט על חמץ" ולא הזכיר כלל "בל-יראה", אע"פ שנצטוינו בענין בדיקת החמץ בי"ד, כמו שהזכרנו, ולעיל כתב רש"י: "בודקין – שלא יעבור עליו בבל יראה ובל ימצא". עיי"ש בתוי"ט.

לכאורה, כך פשוט בדעת הפוסקים, שהאיסור של לא יראה ולא ימצא, חל עם כניסת ליל הפסח. אמנם לגבי דעת הרמב"ם, יש שסברו – שדעתו שגם לא יראה ולא ימצא, חל מערב פסח בחצות היום. ראה רמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ג ה"ח שלשונו: "לפיכך אם לא בטל קודם שש ומשש שעות ומעלה ימצא חמץ, שהיה דעתו עליו והיה בלבו, ושכחו בשעת הביעור ולא בערו, הרי זה עבר על לא יראה ולא ימצא". הראב"ד שם השיג עליו: "ואולי סובר זה המחבר משש שעות ומעלה בלא יראה ולא ימצא ואינו כן, דשבעת ימים כתיב". רבינו המגיד-משנה דחה השגה זו בחריפות, וקובע באופן חד-משמעי שגם לדעת הרמב"ם, איסור חמץ בבל-יראה הוא שבעת ימים – והשבתו בי"ד, כדי שלא יראה חמץ כל החג עיי"ש בכל דבריו. אמנם רבינו "המגדל-עוז" אחרי שהביא השגת הראב"ד כתב: "ואני אומר גם רש"י ור"ת ורוב המפרשים ז"ל פרשו כן בפ"ק דפסחים והביא מה שפרש רש"י בסוגית "הבודק צריך שיבטל" שמא ימצא גלוסקמא וכו' וכתב רש"י שם: "ועבר עליה משום בל יראה ובל ימצא" וכן ר"ת ז"ל ומרבינן לה מ"אך חילק" ושבעת הימים שהקשה הראב"ד ז"ל מבערב הוא דחשיב "בערב תאכלו מצות", ולקובעו חובה, אבל לעבור עליו מחצות הוא דעבר וכו'. עיי"ש שתלה במחלוקת ר' יהודה ור' שמעון בענין חמץ של נכרי שעבר עליו הפסח, כמפורש בגמ' שם: "ומנין לאוכל חמץ משש שעות ומעלה שהוא בלי"ת שנאמר לא תאכל עליו חמץ דברי ר' יהודה אמר לו ר' שמעון וכו', לא תאכל חמץ שבעת ימים" וכו' וקיי"ל דהלכה כר' יהודה כפשוטם דעובר גם בבל יראה ובל ימצא כל זמן איסור אכילה. רבינו ה"נודע ביהודה" מאריך להורות שזו דעת הרמב"ם. ראה בס' נוב"י או"ח קמ"א סימן ב'. אם כי, רוב הפוסקים לא סוברים כך עיי"ש בכל דבריו, וראה דברי רבינו המגן-אברהם או"ח תמ"ג ס"ק א' וש"ע הרב שם ועוד. עיי"ש מה שסיכם מו"ר הגרש"י ז"ל השיטות בספרו המועדים בהלכה עמוד רל"ו, הערה 68 ואכמ"ל.

אמנם, אחרי העיון, נראה לענ"ד לפרש שהרמב"ם ורש"י לשטתם, שמצות ההשבתה קשורה באיסור חמץ בשעת איסורו, ואיסור חמץ, הן לגבי הפסח והן לגבי קרבן הפסח באים לעולם באותה שעה ולכן לדעת ר' יהודה: אין ביעור חמץ אלא שריפה, והוא לשיטתו שחל דין חמץ בגוף החפץ משעה שש-שעות, והמצוה בגוף החמץ שמבערים אותו. נוסף ונציין שכך נראית דעת הרמב"ם, מלשונו בס' המצוות כתי"י, שנדפס במהדורת הגאון ר' חיים הלר זצ"ל מ"ע קנ"ו, שהביא לשון הירושלמי סנהדרין (גמ' דבני-מערבא, סנהדרין" והעיר ע"ז התשבץ בספרו "זהר הרקיע" דאיתא בירושלמי פסחים והעיר הגר"ח הלר בהקדמתו ב"פתח-דבר" שכן גם בירושלמי שבת) "חמץ חייבים עליו עשה ולא תעשה, עשה על ביעורו דכתיב תשביתו וכו' ולא תעשה, שאור לא ימצא בבתיכם", ומשמע שעולים שניהם בקנה אחד ובאותו הזמן – וכן כאמור פרש-שיטת הרמב"ם רבינו בעל ה"נודע ביהודה הנ"ל. ראה עוד בענין זה ברורו המקיף של ידידנו הגר' יוסף קפאח על הרמב"ם במהדורת "מכון משה" זמנים כרך ד' עמודים ש"א-ש"ה, ואכמ"ל.

חמץ ומצה

תא

אכן, לפי ההגדרה המהותית שהגדרנו, תלוי הדבר בשאלה, אם החמץ הוא "איסור-גברא", או "איסור חפצא". אם הוא "איסור גברא", חלה מצות השבתה מערב-פסח, אך חלות שם חמץ מדאורייתא עליו, חלה רק לגבי קרבן הפסח מערב החג, ולגבי מהות איסור חמץ ברשות זה – אינו אלא מתחילת ששת הימים – שאיסור בל יראה ובל ימצא וחיוב אכילת מצה באים בבת אחת – שאז עולים בקנה אחד ה"גברא" וה"חפצא", אך, אם נאמר שחל בגוף החמץ איסור אכילה משעת מצות השבתתו – הרי גם בל-יראה ובל-ימצא יחול עליו משעת השבתתו, שהוא נלמד מ"אך-חילק", בערב פסח, בחצות היום.

על כל פנים שילוב מצוות הפסח, והקרבתו, באיסור החמץ בערב פסח – ושילוב מצות ההשבתה לפני זמן האיסור בשש שעות והגדרת האיסור "משש שעות ומעלה" שחל על "חמץ שהיה דעתו עליו והיה בלבו" – כלשון הרמב"ם – באים להדגיש את חלות האיסור מדרבנן עוד בתחילת השעה הששית, בתנאי שתהיה "דעתו עליו ויהיה בלבו" הרי: שהכל תלוי בדעת האדם מישראל, עוד בערב פסח, ומצות איסור-החמץ והקרבת הפסח באים כאחת דעתו וליבו של האדם מישראל קובעים את איסור החמץ הן על האדם מישראל והן על החפצא של החמץ, ההופך להיות איסור.

נמצינו למדים: הכל תלוי בדעת ובלב – הם ההופכים מציאות של חמץ לאיסור, והם המטילים איסור של חמץ והם בכחם להעביר את האיסור מן העולם ע"י הפיכתו בדעת האדם לעפרא דארעא. הדעת והלב בכחם לטהר את החמץ טיהור מלא – ולהפוך החמץ למצה.

נחזור ונבאר:

עשייתם של מצות הפסח: הפסח, המצה, והמרור – באה לעולם של כל אחד ואחד מאתנו ומתאפשרת רק אחרי הוצאת החמץ ביעורו וביטולו, לא רק מן הבית, אלא גם, ואולי בעיקר, מדעתו ולבו של האדם מישראל.

ביעורו של החמץ הוא שחרור המחשבה של האדם היהודי מכל זיקה של עבדות ושעבוד, עבדות פנימית ליצרים ותאוות ועבדות חיצונית לשלטון עריץ ומשעבד. החמץ, בפועל, מסמל: עצלות, רפיון ידים, עצבות שהיא ע"ז. השלמה עם המציאות של השעבוד והגלות, כניעה לגזירת הגלות והפיזור, השקיעה האטית במ"ט שערי טומאה, היא "מוצר לוואיי" של הגלות והשעבוד הממושכים, של "ועבדום וענו אותם ארבע-מאות שנה", שיצרה מצב שאפשר למלאכי השרת לקטרג ולומר: הללו והללו עובדי ע"ז, הללו והללו מגדלי-בלורית וכו' וכו'.

השבתת החמץ קודמת להבאת קרבן הפסח – הקרבן ש"בפסח-מצרים" סימל את חרות המחשבה והנפש של בני ישראל משעבוד מצרים. שהוא השה – עבודה זרה של מצרים היה! כל זמן שהשעבוד היה בלבם ובדעתם של בני-ישראל במצרים – שעבדים היו ולא בני חורין – דלא יכלו לעשות את הפסח. הטענה "הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו", היתה מאד רלבנטית גם לגבם. היראה מפני "יראתם" של משעבדיהם – היא עצמה מאביזרי-עבודה זרה היא, אם לא עבודה זרה עצמה. היה על ישראל להשתחרר ממנה מתוך עיסוקם בהקרבת הפסח – בריש גלי, ללא פחד וללא מורא.

אי אפשר להבדיל בין ישראל לעמים, ולהוציא גוי מקרב גוי במסות, באותות ובמופתים, בלי שתקדם לכך הפלייה והבחנה בין ישראל ובתיהם, לבין בתי המשעבדים עובדי ע"ז של מצרים. זו היא המשמעות הפנימית העמוקה של כילוי החמץ מן הבתים והלבבות, ושל מצות עשית הפסח בתוך מצרים.

נתינת הדם של המשקוף ועל שתי המזוזות – לא באה כדי לתת סימן לבתי ישראל, שיכירם כביכול בורא-כל, חלילה וחלילה לומר כן אני מאמין באמונה שלמה – שהוא יודע הכל. טעם אחר לדבר: הבטחת "וראיתי ופסחתי" באה לעולם בעקבות מסירות-הנפש של אבותינו, שנגאלו ממצרים מתוך חרות-הנפש ממשעבדיהם ופרקו עולה של העבודה זרה של מצרים להפגין ולהודיע שלא במחלת נעשה קרבן-הפסח, שעיקר משמעותו ביטול עבודה זרה של מצרים – לא בחדרי חדרים. **הצו של שימת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות, בא להפגין את מסירות-הנפש של זביחת תועבת מצרים לעיניהם, בלי חשש ובלי מורא, לעיני כל עובר ושב.**

לא – אין בני ישראל יותר עבדים למצרים. הם כבר בני-חורין בדעתם ובמחשבתם. – **בטרם היציאה** אין בדעתם ובלבם "חמץ", כי אם טהרת הדעת והלב. אין הם שוהים ומשהים עצמם ושקועים בפיך ברכים של מחשבות חרדה. את הפסח הם אוכלים כשהם מוכנים לדרך כמקרא שכתוב: "מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם – ואכלתם אותו **בחיפזון**" הם אינם מכינים צידה לדרך. הם הולכים לקראת הבלתי-נודע בלבבות שמחים, כי ד' נגלה עליהם לגאלם. את "משארותם הם צוררים על שכמם" – שירי מצות ומרור – מפני חיבת המצוות. **עיקר העיקרים – הם יוצאים ביד רמה.**

השחרור הפנימי – היציאה מעבדות לחרות בדעת ובמחשבה ובלב – קודם לשחרור הפיזי, ליציאה בפועל-ממש, מתוך ארץ מצרים. מצוות הפסח המצה והמרור מעצבות דמותו של עם בן-חורין השר על קרבנו את שירת הללויה – הללו **עבדי ד'** – ולא **עבדי פרעה**, המשועבדים למצרים. כי זו האלטרנטיבה: בלי ביעור החמץ שבלב – אין האדם בן-חורין. הוא משועבד לתפיסתו הפנימית, לתאווה וליצריו. ביעור החמץ מן הבית, מסמל את ביעור החמץ של היצרים – מלבו ודעתו של האדם. אין הוא ראוי להקריב קרבן לד' – ולזכות ליציאה מעבדות לחרות, עד שלא ביער את החמץ מביתו ומפנימיותו. "לא תשחט על חמץ דם זבחי", ו"אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם" – השאור שבלב – ו"אך חילק". מחציתו – השניה של יום י"ד בניסן, שהוא הזמן הראוי להקרבת הפסח, הוא הזמן לביעור החמץ ואיסורו מדאורייתא.

אין הפסח והחמץ עולים בקנה אחד, על קרבן הפסח הצטוינו "על מצות ומרורים יאכלוהו". המצה, לחם החרות והמרור שמסמל את מרירות השעבוד, הופך לתבלין של קדושה, לטעם טוב מעולה ומשובח – שמביא לידי שלמות את השינוי המהותי שחל בכל אחד מאוכלי הפסח. **החמץ הפך למצה** – והמצה "לחם עוני" – איננה יותר סמל העניות של העבד אלא "לחם שעונים עליו דברים הרבה" ואומרים עליו את מזמורי ההגדה והלל זכר ליציאת מצרים.

חמץ ומצה

תג

כך היו הדברים ביציאת מצרים – כך יהיה בחסדי ד', בגאולה האחרונה שתהיה ותתרחש במהרה בימינו אמן.

אור ישראל וקדושו מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל כותב בפרק: "ביעור החמץ העולמי" (אורות הקודש ח"ג מוסר הקודש כרך אי עמוד קפ"ב) את הדברים הנפלאים הבאים: "כל האור העתיד הופעת כבוד ד' בעולם, תגלה את העוז לשבר את הנקודה המבדלת בין עומק רע לעומק טוב, תכניס תחת החפץ הרע והשפל, חפץ טוב ומרומם והחמץ העולמי יהפוך למצה".

האות ח"ית שבמלה חמץ, אם נגער ונחסיר ממנה רק נקודה אחת זעירה תהפוך רגל החי"ת לרגל של ה'. אחרי שנקיים מקרא שכתוב בתהילים ס"ח: "גער חית קנה" – ונסנה את סדר האותיות מגאווה של תוספת, המעמידה עצמה בראש – שהוא "חמץ", אל היצר הטוב המעמיד עצמו בסוף, מתוך הכנעה של ענוה – נהפוך את ה"חמץ" ל"מצה" – ועומק הרע יהפוך להיות עומק טוב.

כדברי מרן הרב קוק זצ"ל בהמשך אותו פרק: "ואותו הקנה, של חית קנה, המשתמש בכחו הספרותי לרועץ, להמם את החברה, ולבצר את מקלטי הרשעה, יכרת ממנו חלקו הירוד המשתפל לתוך אותם התהומות האפלים, ויתקדש להראות בכחו, מה שראוי להראות בעולם, שהאדם העשוי בצלם אלקים חי בו".

הרב מוסיף וכותב:

"ואותו הקנה שהעלה שרטון וכרך גדול של רומי עליו בנוי – שלקה עוצם כוחו מפני הירידה הישראלית, אשר באה מאז היגלם החפץ לנטיה של ההתהדרות הגויית ביום שנשא שלמה את בת פרעה, גער חית קנה, ויאמר ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אותן".

הרצון "להשתלב במרחב" – היה הכח המניע שהביא את שלמה המלך ע"ה לערוך את נישואיו הפוליטיים עם בת-פרעה, המלך הגדול שבמדינות המזרח התיכון, של כל העמים. הרצון הזה נובע מאותה הנקודה של עומק רע המסתמלת בחמץ שבלבבות, ותוצאתה היתה עלית כחה של רומי שהחריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגלתה אותנו מארצנו, בדרך הטבע – לא תחלוף מן העולם גלות ממושכת זו עד שלא נשתחרר מאותו שעבוד פנימי, בדעת ובלב, עד שנבין כי אין לנו צורך להתבטל מפני העמים ולהשתלב במרחב. אדרבה: "כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס־הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו" – דוקא אם נשמור על יחודנו הפנימי נגיע לשיא מרום יעודנו. אז, רק אז, יהפוך החמץ למצה ומשיח צדקנו "יגער חית קנה" – ואז עתידה מצרים להביא דורון למלך המשיח, – וכן מלכות כוש ואפילו מלכות ישמעאל תישא ק"ו בעצמה ותאמר: "מה אלו שאינם אחיהם אני לא כל-שכן" (עיין דברי הגמ' הנפלאים וכל הסוגיא פסחים קי"ח). אבל הקב"ה יאמר ל"גבריאלי" – אותו גבריאלי שנעץ את הקנה, אותו הקנה שהעלה שרטון – "גער חית קנה". – הדברים עמוקים ונפלאים, ומסבירים את המקראות הסתומים שבפרק ס"ח שבתהילים המתחיל במילים: "הללו את ד' כל גויים" שדרש ר' ישמעאל ברבי יוסי, לפני הסתלקותו מן העולם!

חז"ל, בדבריהם במס' שבת (נ"ו א') ובמסכת סנהדרין (כ"א ב') בדבריהם על נשואיו של שלמה לבת פרעה: ש"בשעה זו גבריאֵל נעץ קנה והעלה שרטון שנבנה עליו כרך גדול שברומי, שסופה שהחריבה את מלכות ישראל ויהודה בבית שני" – הרחיקו לכת, וכל כך הפליגו במשמעות החמורה של נשואי שלמה עם בת פרעה, עד שישבו את הסתירה שבין שני הפסוקים המתחסים אל עיר הקודש ירושלים: האחד בשבחה – של עיר הקודש שעני כל ישראל נשואות אליה כמקרא שכתוב: "כי בחר ד' בציון אוה למושב לו" (תהלים קל"ב) והאחר בגנותה: "כי על אפי וחמתי היתה העיר הזאת מן היום אשר בנו אותה עד היום הזה" (ירמיהו ל"ב) ואמרו: שהשבח נאמר קודם שנשא שלמה את בת פרעה והגנאי – אחרי שנשא. זה היה אחד מדברי אגדה ששאלו אנשי אלכסנדריא את ר' יהושע בן חנניא.

נשאלת השאלה: עם כל החומרא של המעשה של "גדול-העולם" שבישראל, באו עד כדי כך הגיעו הדברים. הלא עבירה פרטית יש בידו, וראוי היה שלא יענש כל עם ישראל בגללו, ואנו רואים שחז"ל תלו בכך את כל הטרגדיה של החורבן והרחיקו לכת כל כך במשמעות הדברים, לדור ולדורות. כל כך למה?

התשובה היא שהדברים ברורים: נישואיו של שלמה לבת פרעה לא מעשה של יחיד היו. כל סולם הערכים של כלל ישראל, נשתנה על ידי כך, הכסף הופך להיות ערך מרכזי. הקשרים הבין לאומיים מכתיבים את אופי הממלכה – "להיות ככל העמים וככל הממלכות". הלא על כך זועק יחזקאל הנביא: "והעולה על רוחכם ככל העמים בית ישראל היה לא תהיה" – והתוצאות טרגיות ומרחיקות לכת לגבי גורלה של ירושלים וגורלו של העם כולו.

אותו יום גדול – יום שמחת הקמת בית המקדש, נתערבבה בו שמחת הממלכה החילונית – הנישואים עם בת-פרעה, שללא ספק היו נישואים פוליטיים מתוך שקולי יחסים בין מדינות והשתלבות בהנהגת האיזור. האם זה מקרה שהם גורמים לעיכוב עבודת הקודש של בית המקדש? הלא כך מסבירים לנו חז"ל, במדרש משלי פרק ל"א: "דברי למואל מלך" – למה נקרא שלמה למואל. אמר רבי ישמעאל: באותו לילה שהשלים שלמה מלאכת בית המקדש נשא בתיה בת פרעה והיתה שם צהלת שמחת בית המקדש וצהלת שמחת בת פרעה ועלתה צהלת שמחת בת פרעה יותר מצהלת בית המקדש וכו' ולכך נקרא למואל שהשליך עול מלכות שמים מעליו. כלומר, למה לו אל, ובאותה שעה עלתה במחשבה לפני הקב"ה להחריב את ירושלים".

הדברים מזעזעים ומדכדכים עד תקומה של נפש. הם רבי משמעות גם לענינו ולימינו: ענין ביעור החמץ וגעירת חית הקנה. כבר אמרנו: **שהחמץ הוא סמל לעצלות ושפלות ידים של שקיעה בתאוות ובדרכיה של ע"ז.** החמץ הוא "פועל" של החמצת השעה – ותיקון החמץ יבוא על ידי מצה, מתוך זריזות של שמחת מצוה.

מתוך נקודת מבט זאת של "החמץ ותיקונו" – מדרשם של חז"ל שם, **בהמשך הדברים הטרגיים על נשואי שלמה לבת פרעה, מקבל משמעות פנימית ועמוקה.**

כך דרשו חז"ל שם: "אמר ר' לוי: אותו היום קרב תמיד של שחר בארבע שעות והיו ישראל עצבים, שהיה יום חנוכת בית המקדש, ולא היו יכולים לעשות, מפני שהיה שלמה

ישן, והיו מתיראים להקיצו מפני אימת המלכות. הלכו והודיעו לבת-שבע אמו והלכה היא והקיצתו והוכיחתו הה"ד "משא אשר יסרתו אמו".

האם יש החמצה גרועה מזו החמצת הרגע הגדול של שמחת השלמת בית-המקדש ושקיעה בשמחת ההתחברות עם בת פרעה, שכפי שכותב מרן הרב זצ"ל באורות-הקודש באה מן "הרצון השפל, לשאת חן בעיני הגויים", ולהיות כמותם, במקום להשתדל להעלותם מעומק רע לעומק טוב ו"יתקדש להראות בכחו מה שראוי להראות בעולם שהאדם העשוי בצלם אלוקים חי בו".

כך היה, כך גם יהיה גואל האחרון שיהיה כגואל הראשון. החמץ יהפוך למצה, מתוך שקיעה במ"ט שערי טומאה יעלה עם-ישראל במעלות הטהרה והקדושה.

נסי יציאת מצרים וקריעת ים-סוף, יהיו כאין וכאפס כנגד נסי הגאולה העתידה, בה יתלוה אל ביעור החמץ הפיזי – תהליך עליון של ביעור החמץ העולמי מן הנפשות ומן הנשמות. תיקון המצה העולמי, שתהא כולה לחם קודש, הטהור מכל שמץ של תסיסה שלילית, יסלול את הדרך "לתיקון עולם במלכות שדי" וכל בני בשר יקראו בשם ד', ו"כימי צאתנו מארץ-מצרים יראנו נפלאות", – במהרה בימינו – אמן כן יהי רצון.